

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
“NAXÇIVAN” UNİVERSİTETİ
FƏNN SİLLABUSU

Təsdiq edirəm: _____ Dos.N.M.Məmmədova

Tarix: 07 sentyabr 2022

Fənnin təsviri	Fənn (adı, krediti)	Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası
	Fakültə	Pedaqoji
	İxtisas	Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi metodikası və metodologiyası
	Səviyyə (bakalavriat, magistratura)	Magistr
	Kurs	II
	Semestr	III
	Təlimçi	Qənirə İzətulla qızı Əsgərova
	e-mail	asgerovaganira@gmail.com
	Telefon	050 377 78 69
	Dərs günləri və saatları	V gün 1-ci saat üst həftə mühazirə+ seminar
Tədris dili	Azərbaycan	
Baza/ Seçmə	Bölmə	
Tələb olunan dərslilər və dərsl materialları	Əsas dərslilər və dərsl vəsaitlər: <ol style="list-style-type: none">1. H.Mirzəzadə “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” Bakı, 19902. Ə.Tanrıverdi “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” Bakı, 20133. N.Xudiyev “Azərbaycan dili tarixi” Bakı, 20074. Q.Əsəgrova “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” Bakı: 2009 (proqram) Əlavə ədəbiyyat Azərbaycan ədəbi dil tarixi	
İstifadə ediləcək web səhifələr		
Fənnin xülasəsi	Azərbaycan dilinin qrammatikasının tarixi inkişafı təsvir olunur. Azərbaycan dilinin qrammatikasının inkişaf tarixi sistemli şəkildə izah olunur. Dilimizin fonetik,qrammatik inkişafı,müasir dilimizdən fərqli cəhətləri araşdırılır, dialektlərdə izlər müəyyənəldirilir. Azərbaycan ədəbi dilinin təşəkkül dövründən müasir dövrümüzədək inkişaf xətti izlənilir.	
Fənnin məqsədləri	Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasının öyrənilməsi məqsədlərdən biri türk dilləri ailəsinə mənsub olan dilimizin qohum dillərdən ayrılma, müstəqilləşmə və öz xüsusiyyətləri ilə müəyyənəlmə prosesini öyrənməkdir. Daha dəqiqi, məqsəd Azərbaycan dili tarixinin ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını sistemli şəkildə, həm də bütün müstəvilərdə öyrənməkdir.	
Öyrənmə nəticələri	Bu fənnin tədrisində bu nəticələr əldə edilir:1. Azərbaycan dilinin türk dilləri sistemində yeri, formalaşması və inkişaf dövrləri, eləcə də yayılma arealı barədə məlumat əldə edir 2. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasının öyrənilməsində qədim türk abidələri, Azərbaycan yazılı və şifahi ədəbiyyatı, dialekt və şivələr, onomastik vahidlər və s. kimi mənbələrin mühüm əhəmiyyət daşdığıını öyrənirlər. 3. Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi sistemində sait və samitlərin, fonetik hadisə və qanunların ən qabarıq cəhətlərini müəyyənəldirir 4. Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası daxilində əsas və köməkçi nitq hissələrinin inkişaf tarixini tarixi-lingvistik müstəvidə öyrənir. 5. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi daxilində söz birləşmələri, cümlə, cümlənin struktur –semantik təkamülü ,cümlə üzvləri və mürəkkəb cümlənin ən səciyyəvi cəhətlərini sistemli şəkildə mənimsəyir.	
Tədris metodları	Mühazirə	Hər bir mövzu mənimsədir
	Qrup müzakirəsi	Tələbələrə fərdi mövzuda prezentasiyalar verilir və müzakirə aparılır
	Təcrübi məşğələ	Yeni mövzu əyani vəsaitlərin (PPT və video fayllar) nümayişi ilə izah edilməlidir

	Simulyasiya	Tələbələrə dərslərə aid nümunələr üzərində praktiki iş aparılmalı, simulyasiya proqramlarından istifadə edilərək nəticələr qeyd edilməlidir
	Layihə	
	Digər	
Qiymətləndirmə	Mövzunun mənimsənilməsi	Faiz nisbəti (%) və ya bal
	Balların maksimum miqdarı	100 bal
	1. Semestr ərzində toplanmış maksimum bal	50 bal (50%)
	- Dərslərə davamiyyətə görə maksimum bal	10 bal (10%)
	- Tələbələrin sərbəst işinə görə maksimum bal	10 bal (10%)
	- Seminar və laboratoriya dərslərinin nəticələrinə görə maksimum bal	30 bal (30%)
	Qeyd: seminar dərslərində tələbənin jurnalda ən azı 3 (üç qiyməti olduğu halda, ona tədrisin bu növü üzrə ballar hesablanır. Əks təqdirdə tələbəyə bal hesablanmır.	
2. İmtahan nəticələrinə görə maksimum bal	50 bal (50%)	
3. Fənnin mənimsənilməsi qaydası: semestr ərzində imtahan nəticəsinə görə toplanan balların cəmi 50-dən yuxarı olan tələbələr fənni mənimsəmiş hesab edilir.		
- 51 baldan aşağı – “qeyri kafi” – F		
- 51 – 60 – “qənaətbəxş” – E		
- 61 – 70 – “kafi” – D		
- 71 – 80 – “yaxşı” – C		
- 81 – 90 – “çox yaxşı” – B		
- 91 – 100 – “əla”		
Cəmi:		100 bal (100%)
Qiymətləndirmə metodları	<p>Tapşırıqlar: Sərbəst iş mövzuları verilir və semestr sonu yoxlanılıb qiymətləndirilir.</p> <ol style="list-style-type: none"> İ.Nəsinin əsərlərində köməkçi nitq hissələri Qrammatik kateqoriyalar.İ.Nəsiminin qəzəlləri üzrə İ.Nəsimi əsərlərində əvəzliliklərin işlənmə məqamları Ş.İ.Xətayi dilində tabeli mürəkkəb cümlələr İ.Nəsimi dilində qoşma və nidalar M.Füzulinin dilində söz birləşmələri və izafətlər Ş.İ.Xətayinin dilində sual və işarə əvəzlilikləri Feilin zaman kateqoriyası (Ş.İ.Xətayinin əsərləri üzrə) Q.Bürhanəddinin əsərlərində ismin quruluşca növləri. Q.Bürhanəddinin əsərlərində tabeli mürəkkəb cümlə XV əsr Azərbaycan ədəbi dilində tabeli mürəkkəb cümlələr M.P.Vaqif dilində felin şəkilləri Q.Bürhanəddinin dilində felin təsriflənməyən formaları XVI əsr dilində sadə cümlə Kitabi-Dədə Qorqud dastanında tabesiz mürəkkəb cümlələr <p>Təqdimat: Slaydlarla hazırlanan mövzular təqdimat şəklində sunulur və qiymətləndirilir</p>	
Qaydalar	<p>Davamiyyət: Fənn üzrə ayrılmış bütün saatların 25%-dən çoxunda iştirak etməyən tələbə imtahana buraxılmır.</p> <p>Buraxılmış imtahan və ya tapşırıqlar: Tələbə planlaşdırılan təqdimatda və ya imtahanda iştirak edə bilməyəcəyi təqdirdə əvvəlcədən məlumat verməlidir. Tam sinif iştirakı və təyin olunmuş ev tapşırığını yerinə yetirilməsi gərəklidir. Tədqiqat işlərində, hazırlanmış layihələrdə istifadə olunan mənbələrə istinad verilməlidir. Bununla birlikdə, tələbə tərəfindən təhlil edilmədən, yalnız istinad və sitatlardan ibarət olan hər hansı bir tədqiqat işi qəbul edilə bilməz. Testlər zamanı köçürmə, təyin edilmiş qaydalara tabe olunmadığı təqdirdə tələbə</p>	

		<p>imtahan nəticəsinin ləğv olunmağı ehtimalı daxil olmaqla cəzalandırılacaqdır. Təqdimatların / layihə sənədlərinin mövzuları fənni tədris edən müəllim tərəfindən əvvəlcədən müəyyənləşdiriləcəkdir. Müəllim ilə əvvəlcədən razılaşdırıldığı təqdirdə digər tələbələrle əməkdaşlığa icazə verilə bilər.</p>	
Tematik plan			
Həftə	Tarix	Mövzular	Dərslik / Tapşırıq / Ədəbiyyat
1		<p>Tarixi fonetika Qısa icmal: Saitlər, samitlər onların fərqli xüsusiyyətləri mənimsədilir, tarixən dilimizdə 25 samit olmuşdur. velyar ı samit, (sağır nun), nq samitləri, Tarixən samitlər əvəzləmələr olmuşdur. b>v, b>m, d>t, q>x>h. Söz önündə -h səsi demək olar ki, müşahidə olunmur. Bu xüsusiyyət qərb çivələrində özünü göstərir. "Divan" da "KDQ"- da rast gəlik. Ökür-ökür ağlamaq. Sual əvəzliliklərində də müşahidə olunur. Sözü əvvəlində -ğ səsinin işlənmişdir. -ğərb,ğəliz. Söz daxilində r>z əvəzlənmələri görükür>gözükür, yuxu yormaqla yuxu yozmaq. "KDQ" rast gəldiyimiz bu cəhətlərə Quba şivəsində müşahidə olunur. g>y əvəzlənmələri : yenə - genə. Cənub dialect və şivələrində özünü göstərir. diftonqlar, fonetik hadisələr, (assimilasiya, proteza, metateza, sinkopa), fonetik qanunlar: labiallaşma (qarşı yatan qara tağıni aşmağa gəlmişəm) və delabiallaşma (Apardı könlümi bir xoş qəmər yüz, cənfəza dilbər) öyrədilir.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. H.Mirzəzadə "Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası" B:1993 2. A.Axundov "Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi" B:1972 3. Ə.Tanrıverdi "Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası" B:2013 4. Q.Kazımov "Azərbaycan dili tarixi" B:2013 5. Q.Əsgərova Proqram (Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasi) B:2010 6. Q.Əsgərova "Əvəzliliklərin tədrisi məsələsi" 7. Ədəbi dil tarixi 4 c. AMEA nəşri, Bakı, 2007
2		<p>Adların tarixi inkişafı. Qısa icmal: Tarixi morfolojiya dilin morfoloji quruluşunu, nitq hissələrinin morfoloji xüsusiyyət lərini tarixi aspektdə tədqiq edib öyrənir. Hər bir nitq hissəsi, özünəməxsus morfoloji əlamətlərinə görə əsasən sabit qalır. Lakin zaman keçdikcə bunlar, az da olsa, dəyişikliyə uğrayır, dəqiqləşir, qrammatik quruluşun keyfiyyətcə yaxşılaşmasına səbəb olur. Ün, yazı, uçmaq kimi arxaikləşmiş isimlər vardır. İsmnin quruluşca növləri əsasən dəyişikliyə məruz qalmamışdır.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. H.Mirzəzadə "Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası" B:1993 2. A.Axundov "Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi" B:1972 3. Ə.Tanrıverdi "Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasi" B:2013 4. Q.Kazımov "Azərbaycan dili tarixi" B:2013 5. Q.Əsgərova Proqram (Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasi) B:2010 6. Q.Əsgərova "Əvəzliliklərin tədrisi məsələsi" 7. Ədəbi dil tarixi 4 c. AMEA nəşri, Bakı, 2007
3		<p>Feillər və onların tarixi inkişafı Qısa icmal: Feil bəhsi müəyyən dəyişikliyə məruz qalmışdır. Prefrastik feil formalarından feilin bacarıq şəkli müasir dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Feilin əmr şəklinin özünəməxsus şəkilçiləri olmuşdur. Feilin zamanları müəyyən dəyişikliklər vardır. Nəqli keçmiş zamanın ıb⁴ şəkilçisi I şəxsin təkində işlənmişdir. İndiki zaman adur, ədur formalarında işlənmişdir. I şəxsin inkarı qeyri qəti-gələcək zamanın inkarı formasındadır.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. H.Mirzəzadə "Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası" B:1993 2. A.Axundov "Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi" B:1972 3. Ə.Tanrıverdi "Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasi" B:2013 4. Q.Kazımov "Azərbaycan dili tarixi" B:2013

		<p>Felin arzu şəkli müxtəlif mənalar ifadə etmişdir: hərəkətin məqsədini, səbəbini bildirmiş (Rəf eyləyə ortadan hicabın); güman edilən hadisəni bildirir (Gilin oğlanı babasına qovlayalım, ola kim öldirə), şırt bildirir - Xəncər ilə yürəgimi yarə səndən dönməzəm) vəs.. Vacib şəkli əsasən gərək + məsdər forması ilə düzəlmişdir. Gərək ədatə+ arzu şəkli (Gözdən gərək olasan nihan sən), yalnız gərək ədati ilə (Aləmdə mən xəstəyə bir yar gərək) =malı şəkilçisi ilk dəfə Ş.İ.Xətayidə işlənmişdir. Əmr şəklini özünəməxsus şəkilçiləri olmuşdur. I-ayın, əyin, ım, cəmdə-alım, -əlim, avuz, =əvuz; II şəxsdə gil, ğıl, gilən, =ginən, III şəxsdə, -sın ; -a+ gör, ı+gör, -a + görgil və sanalitik yollarla yaranmışdır.</p>	<p>5. Q.Əsgərova Proqram (Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası) B:2010 6. Q.Əsgərova “Əvəzlilərin tədrisi məsələsi” 7. Ədəbi dil tarixi 4 c. AMEA nəşri, Bakı, 2007</p>
4		<p>Zərf və köməkçi nitq hissələrin tarixi inkişafı Qısa icmal: Tarixən əvəzlilər işlək olmuşdur. Müasir dilimizdən fərqlənir. Şəxs əvəzliləri mən bən variantında, II şəxsin təkində sən, sen, III şəxsin təkli ol variantında işlənmişdir. H – samiti ilə başlayan sual əvəzliləri h>q>x>ğ səsləri əvəz olunmuşdur. Kəndi, kəndöüz qayıdış əvəzlilərinə rast gəlirik. Qamu, cümlə, vari təyini əvəzliləri işlənmişdir. Qamu eyni zamanda qeyri-müəyyən əvəzlik kimi işlənmişdir. Müasir dilimiz üçün arxaikləşmiş işarə əvəzlilərinə rast gəlirik. Uş, şol, uşbu, böylə, öylə, qancar-u- hancaru və s. Mən əvəzliyinin protipi -ba, -be, biz əvəzliyini bi, -z cəmlilik bildirmişdir. Səv -sa, -se, siz -si, vəs. Sən əvəzliyinin yerinə -siz işlənməsinə “Divan”da, Nəsiminin dilində, M.F.Axundovun əsərlərində təsdiq edirik Təyini əvəzlik-qamu həm də qeyri-müəyyən əvəzlik kimi işlənilir. -vari təyini əvəzliyi XV -XVI əsrlərdə işlənmişdir.</p>	<p>1. H.Mirzəzadə “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” B:1993 2. A.Axundov “Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi” B:1972 3. Ə.Tanrıverdi “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” B:2013 4. Q.Kazımov “Azərbaycan dili tarixi” B:2013 5. Q.Əsgərova Proqram (Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası) B:2010 6. Q.Əsgərova “Əvəzlilərin tədrisi məsələsi” 7. Ədəbi dil tarixi 4 c. AMEA nəşri, Bakı, 2007</p>
5		<p>Tarixi sintaksis. Qısa icmal: Azərbaycan dilinin sintaksisi də çox maraqlı bir inkişaf prosesi keçmişdir. Qeyd etməliyik ki, XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbi dilində də müşahidə olunan təyini söz birləşmələri, onların quruluşu, əmələ gəlmə yolları da həqiqətən müasir növlərindən fərqlənir. Faktlar bir daha göstərir ki, sintaksis, daha doğrusu, dilimizin sintaktik tərkibi tarixən çox qədimdən təşəkkül edərək formalaşmış bir kateqoriyadır. Beləliklə, söz birləşmələrinin üç növü: 1) birinci növ təyini söz birləşməsi; 2) ikinci növ təyini söz birləşməsi; 3) üçüncü növ təyini söz birləşməsi. təyini söz birləşmələrinə daxil olmayan ismi birləşmələr də mənimsədilir. Birinci növ təyini söz birləşmələrinin I tərəfi müəyyən miqdar sayı ilə ifadə olunduqda II tərəf əsasən uzlaşma daxil olur. Ol qırx namərdlər aydır. II tərəf cəm şəkilçisi qəbul edir. II və III növ təyini söz birləşmələri hallandıqda təsirlik halda hal şəkilçisi</p>	<p>1. H.Mirzəzadə “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” B:1993 2. A.Axundov “Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi” B:1972 3. Ə.Tanrıverdi “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” B:2013 4. Q.Kazımov “Azərbaycan dili tarixi” B:2013 5. Q.Əsgərova Proqram (Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası) B:2010 6. Q.Əsgərova “Əvəzlilərin tədrisi məsələsi” 7. Ədəbi dil tarixi 4 c. AMEA nəşri, Bakı, 2007</p>

		düşür,bitişdirici samit qalır.II növ bəzən III növü əvəz etmişdir .III növ ismi birləşmələrdə tərəflər yerini dəyişə bilir.Fars və ərəb mənşəli izafətlər də öyrədilir. Fəli birləşmələr tarixən də işlənmişdir.Ad+ feil ,feil+feil ,zərf+ feil birləşmələr.	
--	--	--	--

Sıra N-sı	Seminar Mövzuların adı	Saat	Tarix
1	Tarixi fonetika. Adların tarixi inkişafı	2	
2	Feillər və onların tarixi inkişafı . Zərf və köməkçi nitq hissələrin tarixi inkişafı	2	
3	Tarixi sintaksis	1	
	Cəmi:	5s.	

Fənn müəllimi:	Dos.Q.İ.Əsgərova
-----------------------	-------------------------